

УДК 159.922.8

С.О.Ренке

Психологія юнацького віку: проблеми статеворольової соціалізації та інтимних стосунків

Стаття розглядає проблемні питання юнацького віку, які стосуються особливостей статевої соціалізації та інтимних стосунків.

Ключові слова: статева соціалізація, юнацький вік, інтимні стосунки, гендерна роль, поведінка, індивід.

Статья рассматривает проблемные вопросы юношеского возраста, которые относятся к особенностям социализации половых ролей и интимных отношений.

Ключевые слова: социализация половых ролей, юношеский возраст, интимные отношения, гендерная роль, поведение, индивид.

Статева соціалізація – це процес формування особистості, представника певної статі, процес і результат набуття індивідом психологічних властивостей, поведінки, які характерні для чоловіка та жінки [13].

У психологічній літературі поняття “чоловік” і “жінка” визначається соціально-біологічною характеристикою як “гендер” [2]. Гендерні властивості індивіда, усвідомлення людиною своєї належності до чоловічої або жіночої статі і ототожнення себе з її типовими представниками значною мірою визначають зміст поведінки, спосіб життя та інші прояви особистісних якостей людини. Саме тому статевої соціалізації належить особливо важливе місце у всьому процесі соціалізації особистості [3, 5, 7, 12].

Статева соціалізація потребує засвоєння індивідом гендерних ролей, тобто навчання способу поведінки, який відповідає зразкам, нормам, які визначають, як повинні поводитись чоловік і жінка у певному соціальному оточенні (культури) [15, 20]. Гендерна роль – це сукупність очікуваних зразків поведінки (норм) для чоловіків і жінок, це система соціальних стандартів, нормативів, розпоряджень, яким людина повинна відповідати, щоб її визнавали як чоловіка або жінку [3, 8].

Найпростіша модель гендерних ролей, як і відмінностей, побудована за альтернативним принципом “або-або”. У ній чоловіча роль асоціюється з силою, енергійністю, грубістю, агресивністю, розсудливістю і т.ін., а жіноча - із слабкістю, пасивністю, ніжністю, миролюбством, емоційністю. Такі якості особистості, як жіночність і мужність (фемінінність і маскулінність), є дуже важливими для нормальної життєдіяльності людини [1, 7, 8, 11, 16]. Джерелом формування психічних статевих відмінностей і статевої поведінки є, насамперед, люди, які несуть у собі ті властивості, які для індивіда є бажаними і цінними формами. Для дітей раннього віку цими людьми є батьки. У подальшому до батьків приєднуються однолітки, діти більш старшого віку, дорослі. Процес статевого ролі соціалізації індивіда не припиняється упродовж всього життя людини, проте на кожному віковому етапі цей процес має свої особливості.

У психологічній літературі виділяють декілька етапів статевого ролі соціалізації [5]. Перший етап – це первинна статеві ідентичність, яка відбувається до півторарічного віку, це ті знання, яких дитина набуває про стать у спілкуванні із дорослими. У розитковій статевої ролі виділяються такі процеси:

1. Дитина дізнається, що існує дві статі.
2. Вона включає себе в одну із цих двох категорій.
3. На основі самовизначення дитина керує своєю поведінкою, вибираючи її форми.

Другий етап – 3-4 роки. У цей період формується здібність розрізняти людей за статтю. Проте, хоча трирічна дитина знає про свою статеву належність, вона часто асоціює стать людини із випадковими, зовнішніми ознаками, наприклад, із одягом, зачіскою. А, головне, що характеризує цей період, це те, що дитина допускає принципову обртимість статі, тобто можливість зміни статі.

Третій етап – 6-8 років, на якому відбувається практично диференціація статевих ролей, вибираються певні форми ігор і компаній, формуються уявлення про те, наскільки їх індивідуальні властивості й поведінка відповідає нормативам та очікуванням певної статевої ролі. Характерною ознакою цього етапу є те, що дитина усвідомлює неможливість зворотного розвитку своєї статі.

Четвертий етап – підлітковий період, етап статевого дозрівання як пубертатний період, коли відбувається становлення не тільки статі ідентичності, але й сексуальної ролі. Проблеми, які виникають перед індивідом упродовж пубертатного періоду, дуже важливі і гострі, від вирішення яких залежить подальший напрямок соціалізації особистості.

Ідентифікація – це засвоєння норм і форм поведінки, людських відносин, які характерні для оточуючих індивіда людей, батьків, однолітків. Дитина в процесі соціалізації ідентифікує себе з іншими людьми, переймає їх погляди і накопичений життєвий досвід. Завдяки ідентифікації індивід набуває різних форм і видів соціальної та статевої поведінки.

Відводячи сім'ї головне місце в статевої соціалізації дитини, представники психоаналітичної орієнтації вважають основним у цьому процесі ідентифікацію дитини з батьками однієї з нею статі, а також подолання специфічних конфліктів, головним із яких є Едипів конфлікт.

На процес формування психологічної статі дитини впливають брати і сестри; старша дитина частіше виступає лідером, а дівчинка, яка має старшого брата, частіше розвивається за моделлю “шибеника”, і в спільності однолітків може обирати компанію хлопчиків. Це теж може спричинити появу маскулінних рис у дівчинки [17].

Виникнення конфліктності гендерної ідентичності може бути пов'язане також із помилками батьків у сфері соціально-статевого контролю за поведінкою дітей. Соціально-статевий контроль має особливе значення в процесі соціалізації особистості. Цей контроль виявляється в різних формах (у залежності від ціннісних орієнтацій мікросередовища) обмеження спілкування хлопчиків і дівчаток, особливо спілкування дівчаток з хлопчиками. Обмеження спілкування хлопчиків та дівчаток, яке здійснює сім'я, пов'язане з певними етно-психологічними факторами, витоки яких у звичаях й традиціях [4, 5].

Засобом соціально-статевого контролю є спільна думка мікросередовища, яка оцінює вчинки в сфері сімейно-побутових традицій у категоріях моральної свідомості. Це виявляється у життєвських поняттях “добročесність”, “невинність”, “гідність”, “честь” т. ін. і проявляється у спонтанних реакціях

мікросередовища (сусідів, близьких людей, членів групи, дорослих членів сім'ї). Реакція мікросередовища як неформальна позитивна чи негативна соціальна санкція є одним із основних засобів соціального контролю. Можна виділити два типи реакцій мікросередовища на вчинки індивідів:

1. Мікросередовище доводить своє ставлення безпосередньо до свідомості самих хлопчиків і дівчаток;
2. Мікросередовище висловлює своє ставлення до позиції дорослих (батька і матері, діда і бабусі) у формі поради, попередження, догани, зневаги, заочного осудження, недоброчинних пліток і т.ін.

Позитивний вплив батьків на процес статевої соціалізації може здійснюватись лише за умови встановлення високого рівня довірливих стосунків дітей і батьків, їх взаємної інформованості, на основі чого формується взаємна зацікавленість, яка ґрунтується на співпереживанні, підтримці, доброзичливості, делікатності [2].

Можливість конфлікту гендерної ідентичності закладена в самому динамічному сучасному соціумі, за змінами якого можуть не встигати адаптивні механізми статевої соціалізації.

Соціальний процес, демократизація стосунків між статями, стирання між "чоловічими" і "жіночими" професіями нівелюють багато відмінностей, які здавались раніше природними, змінюють також нормативні уявлення про чоловічі і жіночі ролі. Статевої стандарти, які були характерними для традиційного суспільства, не є вже ідеальною моделлю для сучасних чоловіків і жінок. У нашому суспільстві для хлопчиків чоловіча модель є менш виразною: повсюдна фемінізація виховання у сім'ї і в школі не дає їм наочно-конструктивних чоловічих моделей. Проте у хлопчиків є сильна мотивація оволодіння цією роллю (у нашій маскулінно орієнтованій культурі чоловіча роль оцінюється вище за жіночу). Дівчатка мають більш доступну модель, однак немає сильної мотивації наслідувати її.

Ці зміни відбуваються досить швидко і викликають у людей адаптивне напруження, яке супроводжується психологічним дискомфортом. Наприклад, виховання дівчинки, яке ґрунтується на традиційному розумінні жіночності, може зробити її поганою матір'ю – пасивною, безпомічною і залежною.

Отже, аналіз процесу статеворольової соціалізації потребує вирішення проблеми відповідності між реальною статтю юнака і його ідентифікацією особистості з гендерною роллю, між властивостями психіки і рольовою поведінкою. Відсутність такої відповідності ставить під загрозу адаптованість людини до умов життєдіяльності.

Сексуальність має на увазі не прийняття власної чуттєвості і тілесного “Я”, а вироблення цілої системи морально-комунікативних якостей і навичок, яких можна набути тільки в практичному спілкуванні з іншими людьми.

Макаренко А.С. писав, що людська любов “не может быть выращена просто из недр простого зоологического полового влечения. Силы “любовной” любви могут быть найдены только в опыте неполовой человеческой симпатии. Молодой человек никогда не будет любить свою невесту, жену, если он не любил своих родителей, товарищей, друзей. И чем шире область этой неполовой любви, тем благороднее будет и любовь половая” [13].

Не дивлячись на всю демократизацію взаємовідносин між юнаками і дівчатами, психологічно вони зовсім не такі елементарні, як здається дорослим [2, 3].

Більша частина питань, які задаються юнаками, стосується не стільки психофізіології статевого життя, всієї складності якої вони ще не усвідомлюють, скільки її нормативної сторони: як потрібно себе вести в ситуації залицяння, наприклад, під час побачення, коли можна (і потрібно) цілуватися і т.д.

Однак, незалежно від мотивації і моральної сторони, сексуальна ініціація, тобто перша статева близькість, часто нагадує екзамен. Хоча цю подію юнак переживає в мріях, як правило, є попередня певна підготовка (петинг). Недосвідчений юнак інколи боїться невдачі, дівчина не впевнена у своїй сексуальній привабливості. Раннє статеве життя і дошлюбне співжиття значно корелює у молоді з вживанням наркотиків [13].

Юнакові важко сумістити чуттєвість, яка пробуджується, з нормами свого вимогливого морального кодексу. Наскільки важко, поетично показав письменник Юрій Власов у розповіді “Белый омут”. Його герой, курсант військового училища, мріяв про велику любов, всеохоплюючу, і одночасно страждає від своєї чуттєвості і закоханості. “Я человек без воли. У меня нет твердости в характере. Женщины — это позорная слабость.

Настоящий мужчина должен знать свое дело, служить ему. Женщины не способны отвлечь его. Это у слабых дряблых людей все интересы в женщинах. И вообще, что значит женщина? Это развратно, гадко говорить сразу о многих женщинах. Должно быть имя, которое я стану боготворить. Я встречу одну и никогда не увижу никого, кроме нее. Ая? Я? “...” Мысль о том, что я смею думать о поцелуях, огорчает. Почему я так испорчен? Почему прикосновения к Наденьке бывали столь желанны? Почему брежу ими?” [13].

Вічні питання шкільних диспутів — як відрізнити кохання від захоплення, чи можна любити одночасно трьох і т.п. — однаково хвилюють і юнаків, і дівчат. Статеве життя починається сьогодні, як правило, до шлюбу і часто до закінчення школи. Попередити це школа не може, але вона зобов’язана попередити своїх учнів про пов’язані з цим проблеми. Молоді юнаки віком до 15-18 р. переживають період завершення статевого дозрівання особистості, ствердження, сексуальної орієнтації, життєвих цінностей [14].

Аналіз теоретичних джерел уможливорює формулювання двох підходів щодо пояснення факторів, які обумовлюють відмінності між чоловіками і жінками як потенційними суб’єктами агресивної поведінки:

- 1) генетичні фактори;
- 2) соціальні і культурні фактори.

Багато біологів, які займаються вивченням соціальної поведінки, дотримуються думки, що гендерні відмінності в агресії обумовлені, в основному, генетичними факторами. Відповідно до цієї точки зору, для чоловіків характерний більш високий рівень фізичної агресії, тому що в минулому подібна поведінка давала їм можливість передавати свої гени наступному поколінню. В іншому поясненні гендерних відмінностей в агресії робиться акцент на вплив соціальних і культурних факторів. Іглі та її колеги запропонували гіпотезу інтерпретації соціальної ролі. Щодо цієї теорії, гендерні відмінності в агресії породжуються, в основному, протилежністю гендерних ролей, тобто уявленнями про те, яким, в межах даної культури, повинна бути поведінка представників різних статей [4].

У багатьох культурах вважається, що представники чоловічої статі не тільки є, але повинні бути більш грубими, самовпевненими і агресивними, ніж жінки. Жінки – більш

суспільні створіння, для них повинно бути характерним доброзичливість, піклування про інших, емоційна експресивність [2, 6]. Від чоловіків очікується демонстрація сили – незалежності, впевненості в собі, хазяйновитості. Відповідно до теорії соціальних ролей, гендерні відмінності в агресії породжуються часто тією обставиною, що в більшості культур вважається, що чоловіки в широкому діапазоні ситуацій повинні вести себе більш агресивніше, ніж жінки.

Агресивна поведінка в суспільстві знаходиться під певним контролем, але значення, яке надається агресії в різних культурах, і міра її обмеження, дуже різняться.

Існуючі в суспільстві статеворольові стереотипи здійснюють великий вплив на процес соціалізації дітей, визначаючи його спрямованість. Виходячи із своїх уявлень про якості, характерні для чоловіків і жінок, батьки та інші вихователі, часто самі цього не усвідомлюючи, заохочують дітей проявляти статевоспецифічні риси.

Психологами Т.В.Говорун, О.М.Кікінежді встановлено, що хлопці частіше схильні до агресивної поведінки, ніж дівчата. Вони особливо часто вживають фізичну агресію, але також більше, ніж дівчата, користуються і вербальною агресією, причому відмінності починають проявлятися на другому році життя [14, 4].

Зарубіжними психологами В.М.Розин, З.Фройд, Е.Фромм було встановлено, що чоловіки більш схильні до використання прямих форм агресії, а жінки надають перевагу непрямим діям. Наприклад, Лагерспетц та його колеги опитували хлопців і дівчат у віці від 8 до 15 років, як поведуть себе школярі з їхнього класу, коли сердяться [4]. Отримані результати показали, що хлопці застосовують прямі форми агресії, які включають такі дії, як наздогнати противника, підніжки, штовхани, дражнилки значно частіше, ніж дівчата. Проте, дівчатам більш властиві непрямі форми агресії, наприклад, наговор на противника за його спиною, бойкотування скривдника, розрив дружніх відносин, демонстрація образи.

Але все ж таки, як вказують Р. Берон і Д. Річардсон, відмінності в агресивній поведінці, в цілому, між чоловіками і жінками остаточно не з'ясовані. Почуття між чоловіком і жінкою, кохання – одна із основних обов'язкових умов гармонії сексуальних стосунків та родинного щастя. Було б спрощенням

пов'язувати кохання із сексуальними устремліннями, у відриві від всього духовного світу людини, її фізичного здоров'я.

Очевидно, можна говорити про любов між чоловіком і жінкою як найвищу, досконалу і водночас найскладнішу форму людських стосунків.

Фактично у молодих людей, які ще не відчували на собі цього почуття, складається досить чітке уявлення про кохання, його руйнівні та творчі можливості. Для багатьох із них створений уявою образ коханої (коханого) настільки наділений позитивними якостями, що не знаходить відображення у людському житті [9].

За результатами дослідження встановлено, що юнаки, які починають статеве життя між 17 і 18 роками, мають, в середньому, кращу успішність, ніж ті, хто робить це раніше чи пізніше. Дівчата, які починають статеве життя до 16 років, вчаться гірше тих, хто робить це між 17 і 19 роками [13].

Студенти, які закінчили школу на "відмінно" і "дуже добре", починають статеве життя, в середньому, в 17,6 років, закінчили на "добре" — в 17,3 років і на "задовільно" — в 16,9. У студенток такого статистичного зв'язку не виявлено.

Юнаки і дівчата, які часто міняють сексуальних партнерів, вчаться, в середньому, дещо гірше тих, чий сексуальний зв'язок стабільний.

Це означає, що соціально несприятливим (з точки зору навчальної успішності) фактором для юнаків є занадто ранній або занадто пізній (порівняно із статистичною нормою для даного покоління і субкультури), для дівчат — занадто ранній початок статевого життя і для обох статей — інтенсивні і поверхневі сексуальні контакти. Що ж стосується більш старших юнаків і молодих дорослих, то для них статеве життя, якщо вони схиляються до соціально і культурно прийнятних форм, має позитивне значення; вважати його несумісним із суспільнотрдовою, культурною та іншою соціальною активністю немає ніяких підстав [10].

Найбільш поширена перешкода підліткового і юнацького віку сором'язливість тісно пов'язана з інтроверсією, а у чоловіків нерідко також і з нейротизмом [10, 12, 13]. Юнак, який за властивостями свого характеру не може або не хоче скористуватися лібералізацією норм сексуальної поведінки, інколи почуває себе білою вороною серед ровесників. Як показує

поглиблене психологічне дослідження групи студентів-старшокурсників, лібералізація статевої моралі зовсім не позбавляє молодих людей від труднощів [12]. Багато юнаків (32%) мають страх перед потенційним зв'язком із інтелектуальною дівчиною. За визнанням одного з них, він ніколи не залицяється до однокласниці, яка вчиться краще, ніж він сам.

Юнаки повніше охоче розкриваються перед друзями своєї статі, ніж перед жінками, яких вони ще соромляться. У молодих чоловіків (біля 20 років) довіреною особою стає жінка, чому сприяє і сексуальна близькість.

Юнак може стверджувати, що дівчина повинна “довести своє кохання”. За цим стоїть помилкове уявлення про чоловічу гордість, що вимагає успіху будь-якою ціною.

Дівчина може поступитися, боячись втрати коханого чи, відкликаючись на його страждання. Проте, успіх у таких випадках майже завжди початок кінця. Фізичною близькістю не вдається ні завоювати кохання, ні утримати його.

Близькість — наслідок глибокого кохання, а не його причина, якщо його немає, то юнак всеодно піде, якщо дівчина не дорога йому як людина, нецікава як особистість.

Дівчата повинні знати, що у юнаків статевий потяг спочатку ізольований від духовного потягу і може прихилитися перед однією дівчиною, а фізично його тягне до іншої. До того ж, деякі юнаки, які переконані у своїй чесності, у питаннях інтимних стосунків здатні на саму безсоромну брехню.

Відчуваючи не кохання, а лише мимовільну пристрасть, він клянеться у самих високих почуттях, не скупиться на обіцянки. Але, зумівши вирвати взаємне почуття і, задовольнивши свою пристрасть, вважає себе вільним від обов'язків.

Перший період кохання прекрасний своєю романтичністю, але може ввести в оману. Закохані переконані, що їх обранці найкращі, найрозумніші, найкрасивіші. Вони часто видають бажане за дійсне. Такий стан може тривати декілька місяців. І після романтичного періоду любов може зберегтися, але тоді вона вже спрямована на реальну, а не вигдуману людину. Якщо у шлюб вступають в романтичному періоді, то можливо запізнile, неприємне пробудження.

В юному віці на етапі становлення почуттів легко помилитися і прийняти мимовільне захоплення за кохання.

Чуттєвість, яка пробуджується, може застилати пеленою дівочі очі і розум. Дівчина повинна знати різницю між душевною щедрістю, великодушністю і сексуальною покірністю. Вона має право на розумні вимоги, а не бути послухною іграшкою в його руках. Юнакам також властивий “аскетизм” і “інтелектуалізм” [13].

Отже, освітній компонент статевого виховання юнацтва передбачає пропаганду сексуальної культури, що полягає у відповідальному ставленні до статевого життя, шлюбу та створення сім'ї.

Проблема статеворольової соціалізації у сучасних умовах не тільки залишається актуальною, але й загострюється, тому що зростає можливість конфліктів гендерної ідентичності, підґрунтям яких є динамізм умов життєдіяльності, за яким може не встигати механізм адаптації. Це ставить завдання, по-перше, своєчасного виявлення конфліктів статеворольової ідентичності, по-друге, необхідності розробки профілактичних і коригуючих заходів.

Отже, аналіз процесу статеворольової соціалізації потребує вирішення проблеми відповідності між реальною статтю молодшої людини і її ідентифікацією із гендерною роллю, між властивостями психіки і рольовою поведінкою. Відсутність такої відповідності ставить під загрозу адаптованість людини до умов життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. Агеєва В. Філософія жіночого існування // Сімона де Бовуар. Друга стаття / Перекл. з фр.: В 2 т. Т.1. – К.: Основи, 1994. – С.5-21.
2. Гендер і культура: зб. ст. – К.: Факт, 2001. – 224 с.
3. Говорун Т.В. Соціалізація статі та сексуальності. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2001. – 200 с.
4. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1999. – 384 с.
5. Городкова Н.М. Статеворольова соціалізація підлітків в сучасній школі // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – 2001. – Випуск 3. – 240 с.
6. Дарский Л. Социально-демографическое исследование проблем рождаемости // Социологическое исследование. – 1979. – №3. – С.6.

7. Каган В.Е. Стереотипы мужественности-женственности и образ “Я” у подростков // Вопросы психологии. – 1989. – № 3. – С. 17-20.
8. Кобылецкая В., Ячевский А. О мальчиках и девочках. – М.: Профиздат, 1991.
9. Кон.И.С. Психология юношеской дружбы. – М.: Знание, 1973. – 96 с.
10. Кушнирук Ю.И., Щербаков А.П. Популярно о сексологии. – К.: Наукова думка, 1986. – 109 с.
11. Логинов А.А. Мужчина и женщина: отношение полов. – 1989.
12. Максименко С.Д. Основи генетичної психології: навч. посібник. – К.: МЛУ “Перспектива”, 1998. – 220 с.
13. Максимчук Н.П. Психологія сексуального розвитку: навч. посібник. – Кам’янець-Подільський, 2006. – 140 с.
14. Развитие личности ребенка / Пер. с англ. / Под общ. ред. А. М. Фонарева. – М.: Прогресс, 1987. – 272 с.
15. Силласте Г.Г. Гендерные исследования: размышления участника международного семинара. // Социс. – 1992. – №6. – С. 29-35.
16. Смоляр Л. Феміністична традиція України і питання сучасного жіночого руху // Жінка і демократія.- К.: Жіноча громада, 1995. – С. 45-54.
17. Трухин И.А. Будущему семьянину. – К., 1987.
18. Фрейд З. Вступ до психоаналізу / Пер. з нім. – К.: Основи, 1998. – 709 с.
19. Фромм Е. Втеча від свободи // Зарубіжна філософія ХХ ст. – Кн. 6. – К.: Довіра, 1993. – С.179-194.
20. Шнейдер Л.Б., Психология семейных отношений, курс лекций. – ЭКМО-Пресс. – 2000. – 420 с.

The article envisages the problematic questions of youth age concerning the features of sexual-role socialization and intimate relationships.

Key words: sexual-role socialization, youth age, intimate relationships, gender role, behaviour, individual.

Отримано: 11.09.2008.